

*Ольга СМОЛЕНКО,
методист НМЦ ПТО
у Сумській області*

**Методичні рекомендації
щодо викладання історії України, всесвітньої історії у 2023/2024
навчальному році в закладах професійної (професійно-технічної) освіти**

Пріоритетні напрямки освітньої діяльності МОН України у 2023/2024 навчальному році: створення безпечного освітнього середовища у закладі освіти, здійснення заходів щодо мінної безпеки, забезпечення комфортних умов для учасників освітнього процесу й поліпшення якості освітньої діяльності закладів освіти; продовження реформи загальної середньої освіти відповідно до Концепції «Нова українська школа»; організація навчальної діяльності здобувачів освіти в умовах поєднання різних форм організації освітнього процесу; посилення національно-патріотичного виховання, формування громадянської позиції, просвіти з питань особистої безпеки; психологічна допомога учасникам освітнього процесу.

У 2023/2024 навчальному році викладання предметів суспільно-гуманітарної підготовки у закладах професійної (професійно-технічної) освіти здійснюватиметься відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про забезпечення функціонування української мови як державної», Указу Президента України від 16 березня 2022 року № 143 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України», постанови Кабінету Міністрів України від 28 липня 2023 р. № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні», Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392, листів МОН України від 24.08.2023 № 1/12685-23 «Про організацію освітнього процесу в закладах П(ПТ)О у 2023/2024 навчальному

році», від 14.08.2023 № 1/12038-23 «Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих МОН України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023/2024 навчальному році»

<https://www.schoollife.org.ua/wp-content/uploads/2023/07/Literatura.pdf>

від 12.09.2023 1/13749-23 «Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році» [https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-](https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-instruktivno-metodichni-rekomendaciyi-shodo-vikladannya-navchalnih-predmetivintegrovanih-kursiv-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-u-20232024-navchalnomu-roci)

[instruktivno-metodichni-rekomendaciyi-shodo-vikladannya-navchalnih-predmetivintegrovanih-kursiv-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-u-20232024-navchalnomu-roci](https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-instruktivno-metodichni-rekomendaciyi-shodo-vikladannya-navchalnih-predmetivintegrovanih-kursiv-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-u-20232024-navchalnomu-roci)

методичних рекомендацій щодо вивчення змісту навчальних предметів у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (лист СОІППО від 18.08.2023 № 378/11-07)

<http://www.soippo.edu.ua/images/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2023/08/21/novyna1/MethodrecBook3.pdf>

та інших нормативних документів в галузі освіти

[Наказ МОН № 496 від 03.06.2008 року «Про затвердження інструкції з ведення класного журналу учнів 5—11\(12\)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів»](#)

[Наказ МОН № 329 від 13.04.2011 року «Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів \(вихованців\) у системі загальної середньої освіти»](#)

[Наказ МОН № 1222 від 21.08.2013 року «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»](#)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115 «Деякі питання організації дистанційного навчання»

<https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-organizaciyi-distancijnogo-navchannya-zareyestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini-94735224-vid-28-veresnya-2020-roku>

Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128 (поділ класів на групи при вивченні окремих предметів здійснюють відповідно до додатку 2 Порядку, затвердженому наказом клас може ділитися на групи: при вивченні української та іноземної мов за умови наявності в класі понад 27 учнів).

Також інформуємо, що чинними залишаються Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році (лист Міністерства освіти і науки України від 19.08.2022 № 1/9530-22, <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recome ndazii> і Методичні рекомендації щодо окремих питань здобуття загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України 15 травня 2023 р. № 563, <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacijshodo-okremih-pitan-zdobuttya-osviti-v-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-vumovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini>

Першочергове завдання викладачів суспільно-гуманітарних предметів закладу П(ПТ)О у новому навчальному році – надати здобувачам освіти якісні освітні послуги, мотивувати учнівську аудиторію, контролювати результати освітньої діяльності, дотримуючися принципів академічної доброчесності.

Рекомендуємо на початку нового навчального року виявити рівень опанування учнями навчального матеріалу, яким здобувачі освіти оволодівали самостійно або із використанням технологій дистанційного навчання шляхом проведення діагностичних робіт (усні співбесіди). Слід зазначити, що оцінки за такі діагностичні роботи не бажано виставляти до класного журналу. У календарно-тематичному плануванні на початку навчального року необхідно визначити достатню кількість навчального часу

для повторення і проведення діагностування результатів навчання за попередній рік.

Звертаємо увагу, що під час організації дистанційного та змішаного навчання слід виважено обирати електронні освітні ресурси, урахувавши їх дидактичну доцільність, фактологічну коректність змісту, відповідність навчальній програмі. Вибір цифрової платформи для використання в освітньому процесі заклад освіти здійснює самостійно з урахуванням технічних можливостей викладачів та учнів.

Під час підготовки викладачів до уроків доцільно використовувати різні моделі дистанційних технологій навчання, урахувавши можливості закладу освіти (цифрова компетентність учасників освітнього процесу, наявність електронного інформаційно-освітнього середовища тощо). Викладачам варто створити кейси уроків з навчальних предметів, які дозволять об'єднати в одній комп'ютерно-технічній системі графічне зображення, тексти, відеозображення, анімацію, а саме: інструктивні карти уроку, ментальні карти, інтерактивні плакати, мультимедійні презентації, електронні довідники, комп'ютерне тестування, підручники, окремі типи файлів (зображення, відео-, аудіо-, анімації), посилання на цікаві сайти (блоги) викладачів, вебсайти, платформи, освітні електронні ресурси, віртуальні музеї тощо).

Підручники, навчальні й методичні посібники (у тому числі електронні), робочі зошити з друкованою основою, зошити для контролю та/або корекції навчальних досягнень, атласи, контурні й настінні карти, інші дидактичні та наочно-навчальні посібники для користування в освітньому процесі, повинні мати гриф Міністерства освіти і науки України.

У процесі вивчення суспільно-гуманітарних предметів при підготовці до уроків, особливо в умовах дистанційного/змішаного навчання, пропонуємо використовувати сучасні можливості Інтернету, сайти, які рекомендовані Міністерством освіти і науки України.

На сайті МОН України розміщено:

навчальні програми з предметів <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

навчальні програми факультативів та курсів за вибором <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-kursiv-za-viborom-fakultativiv>

На сайті Інституту модернізації змісту освіти МОН України розміщено: електронні підручники із суспільно-гуманітарних предметів <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/>

навчально-методичні посібники для педагогів <https://lib.imzo.gov.ua/navchalno-metodichn-posbniki/dlya-pedagogchnih-pratsvnikv/>

методичні матеріали <https://lib.imzo.gov.ua/metodichn-materali/>

На сайті Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Сумській області у розділі «Інформаційно-методичний портал» <https://sites.google.com/view/impnmcptosumy> розміщено методичні поради щодо навчально-методичного забезпечення суспільно-гуманітарних предметів,

[Методичні рекомендації щодо оформлення кабінетів із предметів суспільно-гуманітарних та природничо-математичних дисциплін у закладах професійної \(професійно-технічної\) освіти](#)

[Методичні рекомендації щодо ведення журналу обліку теоретичного навчання в закладах професійної \(професійно-технічної\) освіти \(загальноосвітня підготовка\)](#)

Для організації самоосвіти викладачів суспільно-гуманітарних предметів рекомендуємо користуватися платформами відкритих онлайн-курсів, сайтами з навчально-методичним і дидактичним матеріалом: https://drive.google.com/drive/folders/1KQ5NYLqCQQgjEM-BbQA-SsY_Q9muALag?usp=sharing

З метою забезпечення якісної організації освітнього процесу в закладах П(ПТ)О та виконання навчальних програм з суспільно-гуманітарних предметів рекомендуємо застосовувати засоби дистанційного навчання:

https://drive.google.com/drive/folders/1KQ5NYLqCQOgjEM-BbQA-SsY_Q9muALag?usp=sharing

Історія України, всесвітня історія

Навчання історії у 2023/2024 навчальному році має бути спрямоване на реалізацію мети повної загальної середньої освіти: розвиток і соціалізація особистості учнів, формування в учнів національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, здатності до саморозвитку та самонавчання. Під час теперішньої важкої війни, за умов протистояння агресивній антиукраїнській пропаганді, особливе значення має збереження та розвиток української історичної освіти та подальше **формування в української учнівської молоді патріотизму, усвідомлення загальнолюдських цінностей та несприйняття імперської і шовіністичної ідеології.**

У програмах з історії немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин викладач може самостійно визначати час для роботи над кожним розділом програми.

Інформація щодо оцінювання навчальних досягнень учнів з історії за посиланням

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.9-5.klas.predmety.intehr.kursy.hromadyan.ta.istorychn.osvit.haluzi.6-11.klas-predmety.osvitnoyi.haluzi-Suspilstvoznavstvo.kursy.dukhovno-moral.spryamuv.20.08.2022.pdf>

Нагадуємо, що Наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698 затверджено і надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» оновленим навчальним програмам для 10 – 11 класів. Усі навчальні програми розміщено у відповідній рубриці

офіційної вебсторінки Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua>).

Відповідно до чинних навчальних програм навчання предметів «Історія України» і «Всесвітня історія» може здійснюватися паралельно або послідовно. Для підвищення ефективності навчальної діяльності, зокрема розподілу часу, в навчальних програмах запропоновано синхронізувати навчання історії України та всесвітньої історії. Перехід до синхронізації може відбутися на початку або впродовж навчального року, наприклад, на початку семестру. Викладач може використовувати розроблені в навчальній програмі таблиці синхронізації або вносити в них доречні зміни

Наголошуємо, що у навчальні програми предметів «Історія України», «Всесвітня історія» для 6 – 11 класів внесено зміни з урахуванням нових історіографічних напрацювань. Запропоновані доповнення мають на меті виразити наскрізні лінії з минулого, які дають змогу пояснити сучасні події.

Звертаємо вашу увагу, що пріоритетним напрямом змін у змісті програм з історії є подальша деколонізація, декомунізація і дерусифікація українського освітнього та інфомедійного простору загалом та мотиви соборності України, формування в учнів мотивації та здатності захищати рідну землю, спираючись на знання історії.

2 травня 2023 року Постановою Верховної Ради України № 3078-IX було схвалено Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких». **Рекомендуємо** використовувати **основні тези** зазначеної Постанови під час вивчення подій російсько-української війни та у позакласній роботі. У навчанні учнів історії Міністерство освіти і науки України рекомендує використовувати посібники **«Історія Криму першої половини ХХ ст. Нариси.** Навчальний посібник 10 клас.» /Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / за редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф., Євтушенко Р. І.»; **«Нариси з історії Криму у ХХ ст.: 1939–1990 рр.: додатковий**

матеріал для вчителів для 10 класу загальної середньої освіти. Навчально-методичний посібник / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / за редакцією Волошенюк О. В., Євтушенко Р. І.», **Нариси з історії Криму у ХХ-ХХІ ст.: 1990–2014 рр.:** додатковий матеріал для вчителів для 11 класу загальної середньої освіти. Навчально-методичний посібник / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / За редакцією Волошенюк О. В., Євтушенко Р. І.» Видання доступні за такими покликаннями:

<https://aup.com.ua/dodatkovimateriali-do-urokiv-istori/>

<https://aup.com.ua/istoriya-krimu-pershoi-polovini-khkhst-na/>,

<https://www.aup.com.ua/narisi-z-istorii-krimu-ukhkh-khkhst-1990-2014-r/>

Також рекомендуємо книгу «Українська історія в кінофільмах: посібник для вчителя / Волошенюк О. В., Мокрогуз О. П., Новікова Л. Є., Тримбач С. В, Черков Г. А. / за редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф. ».

<https://aup.com.ua/ukrainska-istoriya-v-kinofilmakh-pos/>.

Звернення до українських кінотекстів дасть змогу популяризувати кінематографічну грамотність та через призму мистецьких творів дискутувати про конфліктні ситуації і складні соціальні процеси в Україні. Матеріали можуть бути використані під час вивчення курсів за вибором, факультативів, виховних годин, занять гуртків юних істориків, журналістів тощо. При викладанні історії рекомендуємо використовувати такі видання: «Освітні практики із запобігання інфодемії, або Як не ізолюватися від правди. Навчальний посібник / за редакцією Волошенюк О., Іванова В., Кулакова А.» (<https://aup.com.ua/osvitni-praktiki-izzapobigannya-info>

та відповідний відеокурс <https://medialiteracy.org.ua/videokurs-osvitni-praktyky/>);

«НАТО – сила, що захищає мирних громадян» / Т. Бакка, О. Волошенюк, О. Желіба, Р. Євтушенко, Т. Мелещенко, О. Мальований, О. Мокрогуз; за ред. О. Волошенюк, С. Дьоми .

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recome>

ndazii/2023/03/10/PosibnykNATO.syla.shcho.zakhyshchaye.myrnykh.hromadyan.10.03.2023.pdf

Помітне місце у змісті програми, особливо історії ХХ-ХХІ ст. відведено і питанням **виховання української національної пам'яті** як основи української національної ідентичності (геноцидні практики тоталітарних властей, формування українського пантеону, використання українського національного історичного календаря тощо). Це і є реалізація політики декомунізації, прописаної у відповідних Законах про декомунізацію.

У навчальних програмах з історії України, всесвітньої історії Міністерством освіти і науки України рекомендовано до кожного розділу теми практичних занять, навчальних проєктів та есе. Проєкти й есе можуть виконуватися за вибором як викладача, так і учнів, як у закладі освіти, так і вдома, але з обов'язковим обговоренням результатів на уроці.

Звертаємо увагу, на використання місцевого матеріалу на уроках історії, оскільки краєзнавчий компонент в історії допомагає усвідомленому засвоєнню учнями найскладніших питань соціально-економічного, політичного та культурного розвитку регіону та країни загалом. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках сприяє активізації розумової, дослідницької діяльності учнів, дозволяє урізноманітнити методику проведення уроків.

Отже, плануючи уроки з історії України, доцільно виділяти навчальний час (у межах уроку) на вивчення історії рідного краю. Під час виконання практичних і творчих робіт з історії України, а також на уроках узагальнення, рекомендуємо використовувати завдання краєзнавчого спрямування.

Для підвищення ефективності навчання рекомендуємо уроки історії проводити у контексті компетентнісного підходу (формуванню в учнів системи компетентностей, ключових і предметних, що мають забезпечити їхню готовність до самореалізації). Варто звернути увагу, що формування

предметної компетентності на рівні предмета історії передбачає водночас із загальною історичною грамотністю учня – розвиток його здатності вирішувати нестандартні завдання й проблеми, використовуючи здобуті знання з предмета.

Сучасний урок історії неможливо уявити без використання писемних історичних джерел. Вони є не лише носієм інформації, а й ефективним засобом розвитку критичного мислення учнів. Особливу групу писемних джерел становлять матеріали засобів масової інформації. Рекомендуємо викладачам під час навчання історії організовувати роботу учнів із матеріалами друкованих засобів масової інформації.

Важливою умовою успіху у формуванні світогляду здобувачів освіти є вироблення в учнів умінь знаходити потрібну інформацію, переконуватися в її вірогідності, осмислювати цю інформацію, оцінювати її об'єктивність. Міністерство освіти і науки України з метою розвитку в учнів критичного сприйняття інформації рекомендує до використання в освітньому процесі матеріали проєкту IREX «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність». Звертаємо увагу, що інфомедійна грамотність має розглядатися як комплекс знань, умінь і навичок, які можна розвивати не тільки окремим предметом, а в межах фактично кожного предмета та будь-якої теми.

Рекомендуємо використовувати *мультимедійні презентації* під час проведення різних типів уроків історії (вивчення нового матеріалу; формування вмінь і навичок; формування та вдосконалення предметних умінь; узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок; комбінований тощо).

Одним із видів підвищення ефективності уроків з історії вважаємо і використання *мультимедійних карт*. Такі карти у поєднанні з інтерактивною дошкою розширюють можливості роботи на уроках, а саме: виділяти важливі частини карти (як в атласі-шаблоні), змінювати кордони держав, малювати маршрути пересування військ тощо.

Зручною платформою для організації *учнівських проєктів* на уроках історії є сервіс WikiWiki, у середовищі якого учні можуть вносити результати власних досліджень за мірою їх створення, легко редагувати вміст інших статей, доповнювати статті інших учасників групи. У вікі-середовищі учасники можуть спільно створювати творчі роботи.

Упродовж 2023/2024 навчального року в Україні традиційно відзначатимуть/вшановуватимуть роковини важливих історичних подій. Бажано, щоб вони знайшли відображення як на уроках історії, так і в позаурочній навчально-виховній діяльності. Визначні/пам'ятні дати, які відзначатимуть/вшановуватимуть у 2023–2024 роках на державному рівні, визначено Постановою Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 роках».

Цьогоріч в Україні День пам'яті жертв Голодомору припадає на **25 листопада 2023 р.** (традиційно – у четверту суботу листопада). Вшановуючи роковини Голодомору 1932–1933 рр. – геноциду Українського народу, особливу увагу слід приділити набуттю здобувачами/здобувачками освіти конкретноісторичних знань та осмисленню ними обставин виникнення, перебігу та наслідків сталінської політики творення голоду. Ефективним буде поєднання класних та позакласних заходів для активізації потенціалу педагогіки партнерства, поєднання зусиль учительства-учнівства-батьківства для кращого осмислення й передання пам'яті про голод-геноцид для усвідомлення учнями цінності власної держави, демократичних свобод, а також соціальної активності та відповідальності.

9 грудня 2023 р. у світі та в Україні згадуватимуть прийняття Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (09.12.1948 р.). Важливо звернути увагу на те, що автор концепції геноциду Рафаель Лемкін досліджував це явище, зокрема, на прикладі Голокосту, та був одним із перших, хто запропонував кваліфікувати Голодомор 1932–1933 рр. в Україні як геноцид Українського народу. Обговорення положень та ідей Конвенції

про геноцид є особливо актуальним в умовах повномасштабної війни російської федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., та супроводжується численними порушеннями прав людини, а вчинені збройними силами держави-агресора дії є геноцидом Українського народу згідно до Постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України “Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні”» від 14.04.2022 р.).

Джерелом важливої інформації для професійного розвитку викладача є **сайт Українського інституту національної пам'яті** <https://uinp.gov.ua/> , команда якого пропонує освітянам цілий ряд цікавих проєктів із малодосліджених сторінок нашої історії.

З цікавими напрацюваннями передових викладачів у процесі викладання історії можна ознайомитися і на **сайті Всеукраїнської асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба»** (<https://www.novadoba.org.ua>)

Для організації дистанційного/змішаного навчання з історії доцільним є опрацювання наступних джерел інформації, застосунків, електронних ресурсів

https://drive.google.com/drive/folders/1KQ5NYLqCQQgjEM-BbQA-SsY_Q9muALag?usp=sharing

Методичні рекомендації МОН https://osvita.ua/doc/files/news/899/89974/IMR-2023-2024-Suspilstvoznnavstvo_12_09_2.pdf